

Az 1850. évi erdélyi népszámlálás román nyelven

**Recensământul din 1850. Transilvania. Cluj-Napoca, Editura Staff, 1996. 414 p.
(Studia Censualia Transsilvanica)**

Megjelent „Erdélyi népszámlálási idősorok román nyelven” címmel: Statisztikai Szemle. LXXV, 1997. 4/5. sz. 422-427. p., „Erdélyi népszámlálás, 1850” címmel: Korunk, 3. f. VIII, 1997. 11. sz. 114-120. p., valamint a szerző „Fejezetek a jelenkori Erdély népesedéstörténetéből” című tanulmánykötetében. Budapest, 1998, Püski. 336-342. p. Javított változat.

A kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem szociológiai tanszéke nagyszabású úttörő vállalkozásba kezdett, útnak indítván „Studia Censualia Transsilvanica” című kiadványsorozatát. A sorozat a román közönség számára kívánja hozzáférhetővé tenni az erdélyi települések főbb népszámlálási adatait. A sorozatot dr. Traian Rotariu tanszékvezető irányításával, Maria Semeniuc és Mezei Elemér közreműködésével gondozó munkaközösség elképzelései a következőkben foglalhatók össze. A feldolgozott adatokat a mai romániai felhasználó szempontjaihoz igazodva a jelenlegi – az 1992. évi népszámlálás időpontjában érvényes – közigazgatási beosztásnak megfelelően rendszerezik. Ez a szerkezet hosszú távú demográfiai-statisztikai idősorok alapját képezi. A megjelenő kötetekben minden azon települések szerepelnek, amelyekről az illető népszámlálás adatot közölt. A munka előrehaladtával egy helységnévtár is összeáll, amely a települések különböző neveit, státusukat (város, falu, stb.), helyzetüket (megjelenés, eltűnés, összeolvadás), közigazgatási-területi hovatartozásukat tartalmazza. Nemcsak a népszámlálási kötetek nyers adatait szándékoznak közreadni, hanem az elmúlt másfél évszázad demográfiai és társadalmi-gazdasági folyamatait elemző záró tanulmányok megírását is tervezik.

A gondosan előkészített vállalkozás ambiciózus voltát mi sem jelzi jobban, mint az, hogy a jelzett időszakban – a helyi jelentőségű vagy részleges összeírásokat nem számítva – tizennégy alkalommal tartottak népszámlálást Erdélyben. Az első két cenzust még az osztrák hatóságok rendelték el 1850-ben és 1857-ben. Ezt követően a kiegyezés után felállított önálló magyar statisztikai hivatal vette kézbe a népszámlálások szervezését, melyekre az akkori ország – Erdélyt is magában foglaló – területén öt ízben került sor (1869, 1880, 1890, 1900, 1910). A főhatalomváltás után az illetékes román szervek az első hivatalos népszámlálást 1930-ban hajtották végre. Bár a nemzetközi irányelvekhez igazodva a bukaresti statisztikai szolgálat is tízévi rendszerességgel tervezte megtartani a számbavételeket, a későbbi censzusok ettől eltérő időpontokban (1941, 1948, 1956, 1966, 1977, 1992) bonyolódtak le.

A népszámlálások közlési gyakorlata rendkívül változatos. Kiemelten gazdag, vagyis a népességi viszonyok összes fontosabb jellemzőjét (nemek szerinti megoszlás, korösszetétel, iskolázottság, társadalmi-foglalkozási, nyelvi, nemzetiségi és vallási tagozódás), vagy azok többségét településenként is részletező közlést szinte csak kivételképpen találunk: az 1850., 1857., 1900., 1910., 1930. és 1966. évekről. A népesség életviszonyairól általában összevont kimutatások tájékoztatnak – változó szempontok szerint és egymástól többnyire eltérő területi csoportosításban. Vannak népszámlálások, melyek közleményei még az egyes helységek pusztá lélekszámát sem adják meg (1948, 1977, 1992).

A számba jöhető források érvényességi problémáit egyetlen, ám Erdélyben igen fontos szempont-ra szorítkozva, az etnikai-felekezeti vonatkozások alapján tekintjük át. Az 1850. és az 1857. évi népszámlálások napvilágot látott anyaga a történeti Erdély területére korlátozódik. Mindkét felvétel kimutatta a népesség vallási megoszlását, a nemzetiségi hovatartozás vizsgálatára azonban csak az 1850. évi terjedt ki. Az 1869. évi magyar népszámlálás az etnikai viszonyokat nem tárta fel. Községenkénti felekezeti eredményeit sem közölték, ez alól csak néhány megyei monográfia képez kivételt. (Közülük mindössze három megye esik a mai Erdély területére, a többiek részletes összesítői azonban kéziratos formában a budapesti Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárában hozzáférhetők.) 1880-ban a magyar statisztikai szolgálat már beiktatta kérdései közé az anyanyelv tudakolását. Ettől kezdve a népszámlá-

lási jelentések mind az anyanyelvi, mind a vallásfelekezeti, sőt 1941-ben (az akkori magyar népszámlálás a megosztott Erdély északi részére is kiterjedt) a nemzetiségi megoszlásról is közszépi részletezéssel tájékoztatnak. Az 1930. évi – Dimitrie Gusti és Sabin Manuilă nevével fémjelzett – román népszámlálás tudománytörténeti szempontból is korszakos jelentőségű. Előkészítői az etnikai hovatartozás számbavételére a maga korában egyedülálló, az állampolgárság, nemzetiség, anyanyelv és felekezet vizsgálatára egyaránt kiterjedő kritériumrendszert dolgoztak ki. Az eredményeket – példás gazdagsággal – településenként is közzétették. Az 1941. évi népesség-számbavételt hasonló alapossággal tervezték meg, eredményeiből azonban a háborús viszonyok következtében csak a népesség „etnikai eredetére” vonatkozó főbb közszépszintű adatok láttak napvilágot. A vizsgálati szempontjaiban az előző kettőhöz illeszkedő 1948. évi népszámlálásból már csupán a népesség számára és anyanyelvi megoszlására vonatkozó főbb törvényhatóságokénti adatok ismeretesek. Az anyanyelv és a nemzetiség kérdésére később is sor került, a felekezeti hovatartozást azonban csak ötödfél évtized múltán, 1992-ben vették fel újra a kérdőpontok közé. A vonatkozó adatokat településszinten egyetlenegyszer, az 1966. évi népszámlálás alapján publikálták, ám ezek az adatok is évtizedeken át el voltak zárva a kívülállók elől. Így egészen a legutóbbi időkig az 1956. évi – közszépszintű közigazgatási egységek és városok szintjéig lebontott – nemzetiségi és anyanyelvi adatsorok képezték a II. világháború utáni román nemzetiségstatisztika bázisát. Külön tanulmányt érdemel az 1977. évi népszámlálási kötet példátlanul eltorzított „nemzetiség és anyanyelv” szerinti közlése. A valódi eredményeket másfél évtized múltán, ám azokat is csak megyénként és csupán a nemzetiségi hovatartozásra vonatkozóan fedték fel. Nyomtatásban az 1992. évi népszámlálás településszintű etnikai és felekezeti eredményei sem jelentek meg, ám elzárva sincsenek a kutatók elől.

A bukaresti statisztikai szolgálat ma már összehasonlíthatatlanul nyitottabb, mint az elmúlt évtizedekben volt. 1995-ben megkeresésre számítástechnikai adathordozón szerkesztett anyagot bocsátott a Magyar Központi Statisztikai Hivatal rendelkezésére, amely az alapján „Az erdélyi települések népessége nemzetiség szerint (1930–1992)” címmel 1996-ban kötetet jelentetett meg. A kiadvány az 1930., 1956., 1966., 1977. és 1992. évi népszámlások nemzetiségi, továbbá az 1992. évi népszámlálás felekezeti és anyanyelvi adatait tartalmazza a mai közigazgatási beosztásnak megfelelően. Hiányérzetünket azonban ez a publikáció sem oszlatja el, mivel az adatokat csak az alapfokú igazgatási egységek (municipiumok, városok és közszépek) szintjéig részletezi. Márpedig ezeknek a településeknek a száma Erdélyben 1105, míg igazgatásuk alá összesen 5285 helyszeg tartozik. Utóbbiak lélekszámát, lakosaik etnikai és felekezeti megoszlását tehát ebből a kötetből sem ismerjük meg.

Mivel a kolozsvári műhely forrásfeltáró kutatásokra nem vállalkozik, a tervbe vett idősorok megszakítatlan folyamatossága valójában csak a II. világháború időpontjáig biztosított. Kitejesítésük lehetősége a román statisztikai szolgálaton múlik. A biztató előjelek alapján remélhető, hogy a még hiányzó források egy része a közszéjövöben napvilágot lát, így azokat a munkacsoport felhasználhatja. De elképzelhető az is, hogy a bukaresti statisztikai hivatal, felismervén a vállalkozás jelentőségét, valamilyen formában együttműködik a sorozat szerkesztőivel, és belső használatra szánt feldolgozásait esetleg közvetlenül is a rendelkezésükre bocsátja.

Mindez azonban a távolabbi jövő kérdése. Dr. Traian Rotariu és munkatársai egyelőre a korabeli magyar statisztika bőséges adatkínálatának feldolgozásával vannak elfoglalva. E munkálatokban jelenleg az 1900. évi népszámlálásnál tartanak, és megjelenésre vár az 1857. évi, valamint nyomdakész állapotban van az 1880. évi népszámlálás anyaga is. Már ezzel is valóságos missziót teljesítettek, hiszen munkálkodásuk eredményeként a nyelvi és egyéb akadályok miatt nehezen elérhető magyarországi forrásokhoz román nyelven és eredeti teljességükben juthatnak hozzá az ottani érdeklődők. Ehhez fogható segédanyagot a közszémúltból talán csak a Román Állami Központi Levéltár 1987-es válogatása kínál Iosif I. Adam és Ian Pușcaș szerkesztésében („Izvoare de demografie istorică. Vol. II. Secolul al XIX-lea – 1914. Transilvania”), amely a bukaresti levéltárban fellelhető dokumentumokon kívül a magyar statisztikai hivatal kiadványaiból, köztük az 1900. és 1910. évi népszámlálási kötetekből is merít, a feldolgozott adatokat (némi pontatlansággal) a mai országterületre átszámítva. Közli egyebek mellett a népesség számát, nem, életkor és foglalkozási főcsoportok szerinti, anyanyelvi, valamint felekezeti megoszlását törvényhatóságoként és járásonként. Emellett az 1899–1913 közötti kivándorlási statisztikát, sőt az előbbiekhöz hasonló területi részleteességgel a század első évtizedének népmozgalmi főeredményeit is tartalmazza. A közvetlen előzmények közt egy másik – magyarországi – újrafeldolgozásról is említést kell tennünk. Ezt a Központi Statisztikai Hivatal jelentette meg 1991-ben „Erdély településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) megoszlása, 1850–1941” címmel. A válogatás a

három fő etnikumra (magyarok, románok, németek) korlátozva az 1850. évi nemzetiségi, az 1880., 1910., 1930. és 1941. évi anyanyelvi (Dél-Erdélyben nemzetiségi) adatokat gyűjti egybe településenként, az 1910. évi közigazgatási beosztás szerinti csoportosításban. A Kolozsvárott tavaly nyáron megjelent sorozatindító kötet leginkább talán ez utóbbi kiadvánnyal rokonítható.

A szociológiai munkacsoport elsőnek az 1850. évi népszámlálást dolgozta fel. E censzust a szabadságharc bukása után az osztrák katonai kormányzat hajtotta végre, szerves részeként a birodalom más országaiban elrendelt hasonló munkálatoknak. A számlálást ugyanúgy tervezték, mint az osztrák tartományokban, de Magyarországon – továbbá Erdélyben, Horvát-Szlavonországban, illetőleg a Szerb Vajdaság és Temesi Bánság területén – ezen felül a nemzetiséget is kimutatták. A számbavétel csak a polgári népességre terjedt ki, a katonák összeírásáról külön rendelkeztek. (Erdélyben az első és második román határőrezred polgári és katonai népességét egyaránt összeírták, míg a székely gyalogezred és huszárezred helységei csak polgári lakosságukkal szerepeltek.) A népszámlálás főbb eredményeit tartományi és megyei összegzésben több korabeli kiadvány is ismertette, településenkénti adatai azonban sohasem kerültek közlésre és az idők során valószínűleg javarészt elkallódtak. (Csupán a magyarországi öt kerület településeinek – esetenként külterületeinek – jelenlevő népességszámát publikálták a Magyarországot illető Országos Kormánylap 1856. és 1858. évfolyamában, az 1857. évi közigazgatási beosztás szerint.) A teljes erdélyrészi községsorok azonban a Magyar Országos Levéltárban fennmaradtak. Az anyagot 1974-ben a Központi Statisztikai Hivatal levéltárának akkori igazgatója, Dávid Zoltán vette gondozásába és 1983-ban megjelentette. A mindössze 30 példányban sokszorosított kötetet, ma már nehezen érthető politikai okokból, megjelenése pillanatától elzárták a nyilvánosság elől. Így csak 1994. évi – egyúttal az első kiadás számos elírását, hibáját is korrigáló – újbóli kiadása juthatott az érdeklődők kezeihez. A kolozsvári szerkesztők ez utóbbi, javított változat alapján dolgoztak.

A budapesti forráskiadvány a föllelt adatokat a népszámlálás időpontjában fennálló területi beosztást követve lehetőség szerinti teljességgel részletezte. Ezek az adatok a következők: a helységben található házak, lakások, a jogi (azaz állandó) népesség, a távollévők, az idegenek, a tényleges (jelenlevő) népesség és a 17–26 év közötti katonaköteles férfiak száma, továbbá a jogi népesség nemek (illetve családi állapot), valamint nemzetiség és vallás szerint. Ezek az adatok az állatállomány (lovak és szarvasmarhák) számával egészülnek ki. (Összeszámlálásukról a népszámlálás külön nem rendelkezett.) A nemzetiségi rovat magyarokat, székelyeket, románokat, szászokat, németeket, cigányokat, örményeket, zsidókat és egyéb nemzetiségűeket, a vallási rovat római katolikusokat, görög katolikusokat, görögkeletieket, reformátusokat, evangélikusokat, unitáriusokat és izraelitákat különböztet meg. Az örmény katolikusokról külön nem volt adat, ők a római katolikusok között szerepelnek. A forrásközlés az eredeti ívekhez képest csupán a hadköteles férfiak tíz korévét, a távollévők két (férfi–nő) rovatát, a helységben tartózkodó idegenekre vonatkozó adatokat, valamint a kisebb nemzetiségek adatait vonta össze. (Utóbbiakat egyébként a felvétel aggályos alapossággal részletezte: az eredeti íveken a sváb, osztrák, lotharingiai, cseh, illír, galíciai, olasz és görög megjelölés is szerepelt.)

Ami a székelyek és magyarok, illetve a németek és szászok közötti különbségtételt illeti, hangsúlyozni kell, hogy különállásuk nem nyelvi-etnikai jellegű volt, hanem történelmi múltjukban gyökerező korábbi sajátos jogi helyzetükből adódott. Ez azonban, főként a székelyek esetében, a bevallások következtelensége miatt az összeírás adataiban csak részben tükröződik. Dávid Zoltán már az első kiadás bevezetőjében jelezte, hogy feltűnő módon egyik székely szék lakói teljes egészében székelyeknek, a másiké magyaroknak vallották magukat, de voltak vegyes helységek is. Erre a problémára a Statisztikai Szemle 1994. 6. számában „Adatok az 1850. évi erdélyi népszámlálás értékeléséhez” címmel megjelent tanulmánya bővebben is kitér. Idézzük: „Az udvarhelyi katonai kerületben, ahová a Székelyföld helységei tartoztak, minden község valamennyi lakóját székelynek tüntették fel a csíkbánkfalvi, a gyergyószentmiklósi, a kézdívásárhelyi, a nagyborosnyói, a homoródalmási és a szombatfalvi alkörzetben, mindenki magyar volt a kibédi, a nagyajtai és az uzoni alkörzetben, végül vegyesen székely és magyar a csíkszépvisi, a káli és a székelykeresztúri alkörzet lakossága, holott ezekben is csaknem minden faluban székelyek laktak. Ez esetben bizonyára az összeírás vezetőinek véleménye és nyomása döntött.” (A kérdést olyannyira fontosnak tartotta, hogy egyik utolsó munkájában is a székelység lélekszámának alakulását követte nyomon a székely helységek általa összeállított névsora alapján a korabeli lustráktól a legutolsó népszámlálásig, beleértve az 1850. évi népszámlálást is.) A székelység önálló nemzetiségként történt elkülönítése az 1850. évi népszámlálás adataiban tehát valójában nem ad megbízható tájékoztatást e jellegzetes néprajzi csoport tényleges lélekszáma-

ról; a népszámlálás nemzetiségi kategorizálása alapján a belső Székelyföld magyar etnikai közösségének alig 60 százalékát tekinthetnénk székelynek. Annak kiderítése, hogy milyen összetevők vezettek ehhez az ellentmondásos eredményhez, további kutatásokat igényel.

A népszámlálás nemzetiségi eredményeit a magyar statisztikusok általában is bizonyos fenntartásokkal fogadták. Feltételezték ugyanis, hogy az elfogult végrehajtó szervezet a magyarok számának megállapításakor a ténylegesnél alacsonyabb értékek meghatározására törekedett. Erre – mutat rá az említett kötet bevezetőjében Dávid Zoltán – elsősorban a városi népességben már akkor fellelhető ingadozók, illetve a falvak magyar anyanyelvű, de görög katolikus vagy görögkeleti lakóinak mechanikus bejegyzése esetén nyílt lehetőség. Ez főleg a székely székekben okozhatott a magyarság kárára kisebb torzulásokat, ahol az említett vallások híveit többnyire automatikusan románokként írták össze. Kétségtelen – olvashatjuk másik idézett tanulmányában –, hogy ezeknek a székely falvakban élő töredékeknek egy része román származású, de a magyar közösségben előbb-utóbb magyar anyanyelvűeké váltak, s csak a vallásukat tartották meg. 1880-ban már csaknem teljes egészében eltűntek, s ez aligha csupán az utolsó 30 év fejleménye volt, egy részük bizonyára már korábban is magyar anyanyelvűnek számított. A településenkénti adatok alakulását nyomon követve azonban ő maga is arra a következtetésre jut, hogy még a népszámlálás ily módon gyanítható torzításai nem voltak túl jelentősek; 1850-ben a románok közé sorolt magyar anyanyelvűek száma nem haladhatta meg a tízezer főt. A Székelyföldön kívül pedig hasonló jelenségek nem fordultak elő vagy legalábbis adatokkal kevésbé igazolhatók.

Az adatok torzulásának feltételezése olyan hipotézis, amelyre elsősorban az irodalomban megjelent utalások alapján, a Bach-korszakban készített népszámlálás elképzelt légköre jogosít fel. Hangsúlyoznunk kell azt is, hogy a felvétel a későbbi magyar népszámlálásoktól eltérően nem az anyanyelvet, hanem a nemzetiségi hovatartozást tudakolta. A két kritérium pedig nem feltétlenül esik egybe, sőt nem csupán különböző népszámlálások alkalmával, hanem egyazon időpontban is eltérhet egymástól. Ennek ellenére mégis szükségesnek tartjuk felhívni a figyelmet az 1850. évi nemzetiségi felvétel bizonytalanságaira, mivel ha ezeket számításon kívül hagyjuk – különösen a székely és magyar nemzetiségűeknek a népszámlálás felvétele nyomán történt ellentmondásos megkülönböztetését – az adatok értékelése során könnyen elhamarkodott következtetésekhez vezethet.

A kolozsvári munkacsoport az előbbieken bemutatott kiadványt reprodukálta forráshű részletességgel, de az eredetitől eltérő formában. Különbőség van a települések megnevezésében (az a mai, illetve az utolsó hivatalos vagy közhasználatú román névalak), továbbá a nemzetiségi és a felekezeti rovatok első helyére a románok, illetőleg az ortodoxok kerültek. A kötet igazi újszerűségét azonban az adja, hogy a helységek elrendezése az erdélyi településhálózat mai állapotához igazodik. Így azok megyénként, azon belül városonként és községenként követik egymást. A mai városokat vagy községeket alkotó helységek az illető közigazgatási egységen belül sorszámmal vannak ellátva, adataik pedig vastagon szedve találhatók. A megszűnt, vagy az eredeti közlésben is valamely település részét alkotó helységek (pl. a városok akkori kerületei) és adataik – sorszámozás nélkül, vékony dőlt betűvel szedve – azon helységnél szerepelnek, amelybe az idők során beolvadtak. Az egykori I. román határőrezred vegyes települései teljes népességszámukkal jelennek meg, polgári és katonai népességük részletezése az előbbihez hasonló módon történik. Az adatokat a kötet a mai alsó fokú igazgatási egységek, végezetül pedig megyék szerint is összegzi. A táblázatos fő részt két mutató egészíti ki. Az egyik az eredeti és a mai közigazgatási beosztást veti össze. Ez a mutató a településeket 1850. évi közigazgatási hovatartozásuk szerint sorolja fel, a korabeli helynevek mellett megadva azok mai román megfelelőit is. A román névalakot a helység mostani hovatartozása (a fölé rendelt igazgatási egység neve és a megye betűjele) és esetleges beolvadásának jelzése egészíti ki. A román–magyar helynév-mutatóban a román névalakok az előbbi formában, betűrendben sorakoznak. A magyar (pontosabban az eredeti forrásban közölt) helységnév után a korabeli hovatartozást kódok jelzik. A korabeli helységnevek szerint – melyek közt egyébként német és román megnevezések is vannak – nem készült mutató. Ezt a funkciót vélhetően a munkálatok eredményeként létrejövő összesített helynévszótár tölti be, amely a klasszikus előképekhez, Coriolan Suciu és Ernst Wagner történeti helységnévtáraihoz hasonlóan (ezeket maguk a szerkesztők is sűrűn forgatták) bizonyára valamennyi előforduló névalakot felöleli majd.

A rendkívüli gondossággal szerkesztett munkában többszöri szűrőpróbaszerű ellenőrzés után is csak néhány kisebb hibát, elírást találni. A Hunyad megyei Aninoszabányatelep [Aninoasa] a községek között szerepel, jóllehet már csaknem tíz éve városi rangú település. Vaskosabb tévedés, hogy a

Maros megyei Gógánváralja [Gogan Varolea] a tőle több mint 50 kilométerrel távolabbra fekvő Sóváradohoz [Sărăteni] csatolt településként van feltüntetve – így adatai Szováta [Sovata] várost gyarapítják (!) –, míg a valóság az, hogy a település 1968 után a szomszédos Gógánhoz [Gogan] került és annak részeként ma Bonyha [Bahnea] községben található. (A hiba az 1974-es román helységnévtár téves közlésének mechanikus átvétele; az 1857. évi népszámlálást feldolgozó magyarországi kötet egyébként ugyanebbe a hibába esik.) A nagyhalmágyi alkörzetnek a mai Arad megyére jutó részében található Bogyafalva (régiesen Bogvest) [Bodești] és Bugyfalva (Bugvest) [Budești] adatai véletlenül felcserélődtek. A megyei összegzésekbe is becsúszott egy elírás: Kolozs megyénél a jogi népesség lélekszáma az 5. rovatban 139-cel több, Szilágy megyénél pedig 139-cel kevesebb, mint a nemzetiségi-felekezeti részadatok összege, és mint ahogy egyébként a 36. rovatban ugyanez a szám – már helyesen – szerepel. A lényegtelen elírást inkább csak azért jelezzük, mert eredetét keresve egyúttal a szerkesztés műhelytitkaiba is bepillantunk. A téves megyei összeg valószínűleg a feldolgozásnak abból az állapotából való, amikor a nagymási alkörzetben található Hutta [Huta] nevű praediumot (lélekszáma 139) a forráskötethez hasonlóan még a közelben fekvő Üvegcsűrrel [Pleșa] azonosították. Ez utóbbi a mai Kolozs megyéhez tartozó Börvény [Vânători] része. A szerkesztők alapos vizsgálódás után arra a következtetésre juthattak, hogy a település a másik Hutával, a későbbi Csákyújfaluvá azonos, az pedig Kásapatakhoz [Bogdana] tartozott, és így a mai Szilágy megyében található. Az ebből következő módosításokat valamennyi helyen elvégezték, a javításból az 5. sz. rovat nyilvánvalóan csak véletlenül maradt ki. Ilyen vizsgálódásokra egyébként másutt is sor került, és mint a kötet szerkesztője elmondta, nem egyszer csak helyszíni kutatással sikerült egy-egy valamikori települést pontosan beazonosítani.

Néhány rovat esetén (házak, lakások, állatszámolás) az eredeti, illetőleg a mostani kiadványban közölt erdélyi végeredmények jelentősen eltérnek egymástól. A különbségek forrását nem állt módunkban pontosan felkutatni, valószínűleg az eredetiben itt-ott előforduló összegzési hibákról van szó. A kötet bevezetője is megemlíti, hogy a budapesti forráskiadvány javított változatában néhány szám – feltehetően elgépelés folytán – hibásan jelent meg. Kisebb-nagyobb eltéréseket a nemzetiségi és felekezeti végösszegeknél is tapasztalni. Egy részük ugyancsak a helytelen összegzésekből ered (például a magyarok, székelyek és egyéb nemzetiségűek esetében Nagyszeben, a reformátusok és evangélikusok esetén a Gyulafehérvári katonai körzet, illetőleg a Retegi körzet bethleni alkörzetének számainál), más részük pedig gépelési hibákból adódik. Ezeket az elírásokat, ahol lehetett, a megfelelő sorok és oszlopok egybevetésével ellenőrizték és kijavították. Két apró korrekció azonban megítélésünk szerint helytelen vagy legalábbis vitatható. Az egyik az unitáriusok számát módosította az eredetihez képest. Ez az érték a kolozsvári változatban négyvel több, mint a másik kötetben, mivel a szerkesztők figyelembe vették a Kudzsir [Cugir] sorában feltüntetett unitáriusokat, jóllehet számuk az I. román ezred végösszegéből hiányzik. Elképzelhető azonban, hogy mégiscsak az eredeti összegzés a helyes, és ehelyett a települési sorban csúsztak el az adatok. A helységben ugyanis 6 magyart és 6 reformátust írtak össze (a számuk éppen egybevág), míg a 7 némettel szemben csak 3 római katolikust találtak. Vagyis könnyen lehet, hogy a hiányzó 4 fő mégsem unitárius (magyar), hanem a körzeti összeggel is egyezően evangélikus (német) vallású. A végeredmények közt a románok száma is eggyel több, a cigányoké pedig eggyel kevesebb, mint a magyarországi kiadványban. Az eltérés a mai Hunyad megyei Kecskedága [Chișcădaga] adataiban történt – téves – javításra vezethető vissza. A helység lélekszáma a forráskötetben 422, míg a nemzetiségi részadatok (12 magyar, 396 román és 13 cigány lakossal) csak 421 főt tesznek ki. A szükséges kiigazítás a kolozsvári kiadványban oly módon történt, hogy az össznépességből hiányzó egy fővel a románok számát növelték meg. A kéméndi alkörzet megfelelő végösszegeivel való egyezéshez azonban nem a románok, hanem a cigányok számát kell eggyel többnek feltüntetni. Így az erdélyi végösszeg is változatlan marad.

Mindez természetesen semmivel sem csökkenti a feldolgozás értékeit. A jelzett, és az ilyen természetű munkáknál szinte elkerülhetetlen szépséghibák példáival csupán azokat a – nem egyszer feloldhatatlan – számszaki dilemmákat kívántuk szemléltetni, amelyekkel a kötet összeállítói a budapesti forráskiadvány pontatlanságai következtében esetenként szembekerültek. Elmondható, hogy lelkiismeretes szerkesztő munkájuk eredményeként – a számítógépes feldolgozásnak is köszönhetően – ez előzőekhez hasonló egyezési hibák tucatjait szűrték ki, s ezáltal már-már „kritikai” kiadást sikerült az olvasó kezébe adniuk.

A kötet összeállítói helyenként, ahol komoly kétségeik támadtak a felekezeti besorolást illetően, a későbbi népszámlálások megfelelő értékeire hivatkozva megjegyzésben jelzik a vallási felvétel való-

színű tévedéseit. Az illető adat kérdéses voltára utal például, ha a későbbiekben görög katolikusként megjelenő népesség 1850-ben ortodox vallásúként szerepel (vagy fordítva), vagy ha egy település magyar református lakosait 1850-ben evangélikus felekezetűnek jelölték stb.

A kötet használatához szükséges tudnivalókat a tárgyyszerű előszó tartalmazza. (Rövidített változata angolul, franciául és németül is olvasható.) Ez részletesen foglalkozik a szerkesztés során felmerült módszertani problémákkal, majd Dávid Zoltánnak az eredetihez írott bevezetője alapján ismerteti a budapesti forráskiadvány létrejöttének körülményeit. Végül vázolja az 1850. évi népszámlálás jellemzőit. Talán érdemes lett volna az eredeti bevezető tanulmányból bővebben is meríteni. A román szemszögből vitatható nemzetiségstatisztikai fejtegetések elhagyását megértjük, de a népszámlálás előkészítésével, megszervezésével és lebonyolításával foglalkozó részeket akár teljes terjedelmükben is közölni lehetett volna. A legfontosabb információkhoz természetesen így is hozzájut az olvasó. A népszámlálás bővebb elemzése – így a nemzetiségi felvétellel kapcsolatos szerkesztői álláspont árnyaltabb kifejtése – valószínűleg az ígért korszakzáró tanulmánytól várható.

Összegzésül megállapíthatjuk, hogy az 1850. évi erdélyi népszámlálás román szempontú újrafeldolgozása egy kapcsolattörténeti vonatkozásaiban is kiemelkedő jelentőségű vállalkozás első, sikeres teljesítménye. A vállalkozás valódi dimenziói a tervbe vett kötetek megjelenésével bontakoznak majd ki. Remélhetően nemcsak a nyomtatásban megjelent források gazdag kínálata tárul fel közvetlenül és újszerű formában a közönség előtt, hanem a nyilvánosság elől eddig elzárt adatok is napvilágot látnak. Csakis így állhatnak össze a hosszú távú idősorok, melyek létrejötte a sorozat fő célja, és tulajdonképeni értelme.